

Everyman
w surrealistycznym świecie

Proces Franza Kafki

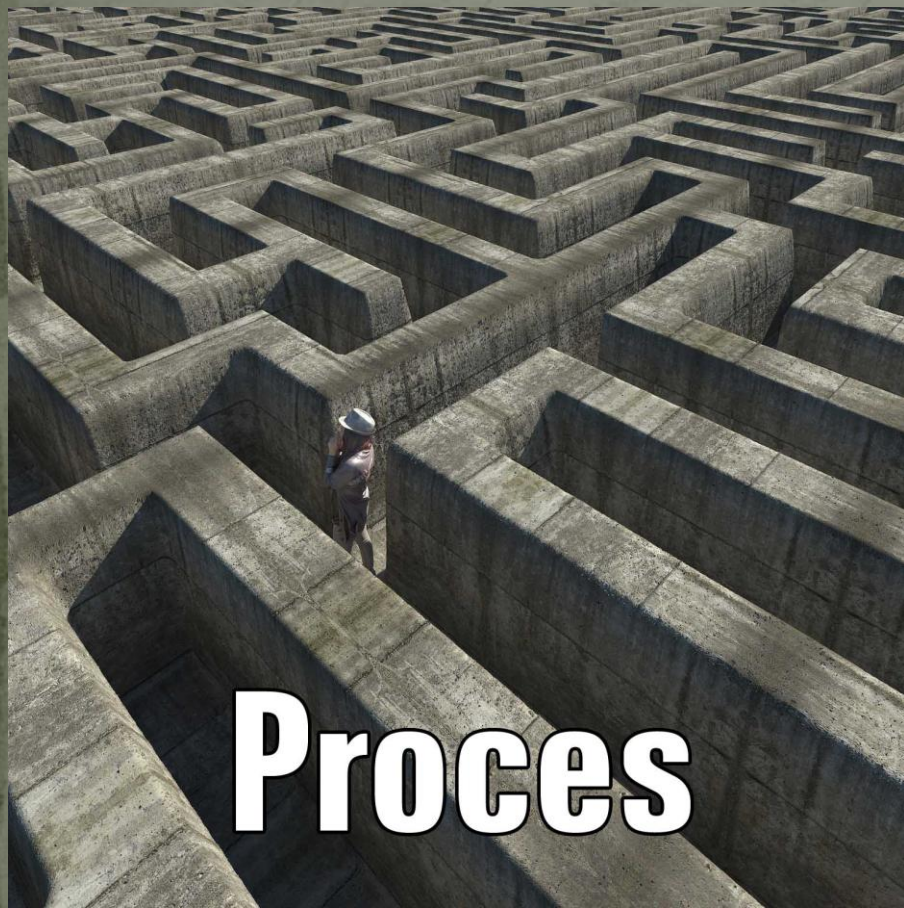
Franz Kafka

- żydowskie pochodzenie pisarza (pochodzenie pisarza zaważyło na jego relacjach ze środowiskiem mieszczańskim, które w przeważającej większości było niemieckie);
- trudne kontakty z ojcem (osoba ojca kładzie się cieniem na wszystkich życiowych decyzjach F. Kafki – począwszy od wskazania niemieckiej szkoły w Altstadt, przez życzenia dotyczące kariery zawodowej, po związki z kobietami);
- kariera urzędnicza (pracując jako urzędnik, Kafka czuł się wyjątkowo źle w środowisku prawniczo-urzędniczym, pracę traktował jako więzienie, ograniczenie jego ambicji literackich);
- skomplikowane relacje z kobietami (Kafka kilka razy próbował związać się z różnymi kobietami, ale nie udawało mu się to, gdyż na przeszkodzie stała rodzina pisarza albo jego charakter);
- „samotność kulturowa” (Kafka był związany z Pragą, której – co podkreślał w listach do przyjaciół – szczerze nie znosił, w której czuł się obco).

Dziwność świata Kafki

- „aresztowanie” bohatera, który może chodzić do pracy;
- telefoniczne wezwanie do sądu bez podania godziny przesłuchania;
- sądy mieszczące się na strybach wielorodzinnych budynków;
- utajnienie aktu oskarżenia;
- nienawiść urzędników sądo-wych do adwokatów;
- egzekucja bohatera

Świat przedstawiony w *Procesie* - surrealizm

- narrator/styl narracji:
  - narracja trzecioosobowa ukazująca punkt widzenia głównego bohatera (mowa pozornie zależna)
  - narracja personalna; tego typu rozwiązanie zmniejsza (znosi) dystans między opisywanymi wydarzeniami a sytuacją narracyjną (brak tego dystansu współtworzy mroczną aurę koszmaru głównego bohatera/narratora), dodatkowo ten typ narracji ogranicza pole widzenie czytelnika, zrównując go z polem widzenia oskarżonego bohatera;
- styl narracji jest realistyczny, tj. jasny i prosty (rzeczowy, niezdradzający zaangażowania emocjonalnego);-
- czas: nie jest precyzyjnie określony, ale realia świata Józefa K. pozwalają go utożsamić ze światem współczesnym (lata 20. XX w.), cykliczność konstrukcji czasu jako element współtworzący nastrój koszmaru sennego (np. kolejne epizody fabularne zbudowane na tym samym schemacie: próby rozpoznania sytuacji przez Józefa K.); akcja fabularna zamyka się w cyklu rocznym (od dnia urodzin bohatera do momentu jego śmierci);
- przestrzeń: (jakieś) miasto, enigmatyczność przestrzeni osiągnięta jest przez wprowadzenie motywu mgły oraz za pomocą motywu labiryntu, który organizuje wyobrażenia przestrzenne bohatera/narratora. Przestrzeń osacza bohatera, ponieważ początkowo jest przestrzenią labiryntu, a później staje się przestrzenią zamkniętą. Józef K. czuje się niepewnie, ogarnia go niepokój i poczucie grozy. Zdziwienie budzi połączenie przestrzeni publicznej i prywatnej w działalności sądu. Wszystko wydaje się nierzeczywiste i nieprawdopodobne. Z jednej strony można zauważyć szczegółowość i rzeczowość opisu przestrzeni, z drugiej odrealnienie świata przedstawionego – sąd mieści się w kamienicach, na poddaszach.

Józef K.

- urzędnik bankowy, mieszka w pensjonacie pani Grubach,
- nie utrzymuje żadnych stosunków rodzinnych i towarzyskich,
- kobiety traktuje przedmiotowo,
- nie zauważa niższych urzędników,
- żyje sam dla siebie,
- nie wyróżnia się wśród innych ludzi
- podoba się kobietom,
- jest pewny siebie, ambitny, skoncentrowany na pracy,
- czasem uczestniczy w spotkaniach towarzyskich zaproszony przez dyrektora banku,
- raz w tygodniu odwiedza kochankę,
- jest niezależny, zadowolony ze swojego życia,
- nie wyróżnia się niczym szczególnym – EVERYMAN (KAŻDY)

Józef K. jako everyman

cele życiowe	pozycja w społeczeństwie	stosunek do instytucji
egoistyczne, skupione na sobie, na własnym awansie	pozycja pośrednia w hierarchii społecznej: w pracy – pomiędzy przełożonymi a podwładnymi; brak rodziny; brak bliższych kontaktów	podporządkowanie się instytucjom (choć nie bez przejawów sprzeciwu)

Wnioski: Józef K. to everyman – każdy. Kafka nie nadaje mu cech indywidualnych, poznajemy bohatera niemal wyłącznie w odniesieniu do procesu, nie znamy jego potrzeb ani uczuć. Jawi się on jako jeden z wielu niewyróżniających się ludzi – prowadzących jałową egzystencję, egoistycznych, biernych, bezradnych wobec instytucji, nieumiejących dociec sensu życia.

Próba rozpoznania swojej sytuacji przez Józefa K.

- Dzień 30. urodzin Józefa K. → postawienie bohatera w stan oskarżenia;
- Spotkanie z panną Bürstner → próba znalezienia pomocy u sąsiadki pracującej w kancelarii adwokackiej;
- Pierwsza wizyta w sądzie → próba samodzielnej obrony zakończona ucieczką z sądu;
- Druga wizyta w sądzie → uświadomienie sobie tożsamości własnego losu z innymi oskarżonymi czekającymi w poczekalni;
- Próba powtórnego spotkania z panną Bürstner → tajemnicze zniknięcie sąsiadki;
- Powtórne spotkanie ze strażnikami → obojętność Józefa K. wobec cierpień Franciszka i Willema;
- Spotkanie z wujem → próba uspokojenia rodziny przez Józefa K.;
- Przejęcie sprawy Józefa K. przez adwokata Hulda → podjęcie próby obrony przed sądem;
- Rozmowa z malarzem Titorellim → uświadomienie sobie niemożliwości wygrania procesu;
- Spotkanie z kupcem Blockiem → próba uniknięcia losu kupca Blocka/rezygnacja z usług adwokata Hulda;
- Wycieczka do katedry → przypadkowe spotkanie z księdzem (historia odźwiernego);
- Przeddzień 31. urodzin Józefa K. → zabicie Józefa K. przez tajemniczych mężczyzn

Józef K. jako everyman

- Józef K. zostaje aresztowany przez obcych mężczyzn w własnym mieszkaniu, mimo że nic złego nie popełnił (znalazł się w sytuacji absurdalnej);
- czuje się osaczony przez nieznaną grupę mężczyzn;
- próbuje zrozumieć sytuację, w jakiej się znalazł (aresztowanie traktuje jako coś, co da się logicznie wyjaśnić – np. jako żart kolegów z pracy; przedstawiając swoje dokumenty, stara się wybrnąć z dziwacznej sytuacji);
- bagatelizuje stan aresztowania, gdy dowiaduje się, że nadal może pracować w banku (W takim razie nie jest tak straszną rzeczą być aresztowanym);
- kreacja bohatera współtworzy atmosferę tajemniczości – główny bohater do końca pozostaje anonimowy, szczątkowa charakterystyka ogranicza wiedzę czytelnika na jego temat, kreacja bohatera opiera się na mechanizmie typizacji (bohater pozbawiony cech indywidualnych, człowiek bez tożsamości).

Los Józefa K. stanowi przykład losu każdego człowieka, który zmagają się z tajemnicą własnej egzystencji. Postawienie bohatera w stan oskarżenia jest pretekstem do ukazania absurdalności życia człowieka, który poszukując sensu swojego istnienia, staje w obliczu tajemnicy. Prosta historia Józefa K. przybiera kształt koszmaru, np. obojętność i irytacja bohatera z czasem zmieniają się we frustrację i poczucie niemocy.

Monolog malarza Titorellego

- Całkowite uwolnienie to uniewinnienie.
- Uwolnienie pozorne to uwolnienie czasowe uzyskane dzięki poręczeniu różnych znajomych sędziów. Ten status jednak może się zmienić w każdej chwili, kiedy tylko sąd się dopatrzy, że oskarżenie nadal jest w mocy – i ponownie aresztować oskarżonego.
- Przewleczenie to przetrzymywanie procesu w najniższym stadium metodą „gry na czas”.
- Dwa ostatnie rozwiązania są w istocie podobne, ponieważ żadne z nich nie wyjaśnia sprawy do końca.
- Całkowite uwolnienie, czyli uniewinnienie, jest najlepsze, ale praktycznie niemożliwe. Uwolnienie pozorne tylko odwleka ponowne aresztowanie i wymaga wielu zabiegów w celu przekonania sędziów, aby poręczyli za oskarżonego. Przewleczenie sprawia, że oskarżony ciągle musi wpływać na znajomych sędziów i utrzymywać bezpośredni kontakt z sądem, aby sztucznie wydłużać proces i tym samym nie zostać skazanym. Żadna z tych dwu procedur nie powoduje ostatecznego rozstrzygnięcia, przez co utrzymuje oskarżonego w ustawicznym niepokoju.
- Człowiek jest bezsilny wobec – w zależności od interpretacji symboliki powieści – maszyny biurokratycznej totalitarnego państwa, Boga rządzącego ludzkim losem, po prostu wobec życia. Wszystkie ludzkie wysiłki i tak kończą się tym samym – przegraną. Wydaje się jednak, że pomimo świadomości tragizmu egzystencji, i tak należy podejmować działanie, ponieważ bierność prowadzi do klęski szybciej i pozbawia godności.

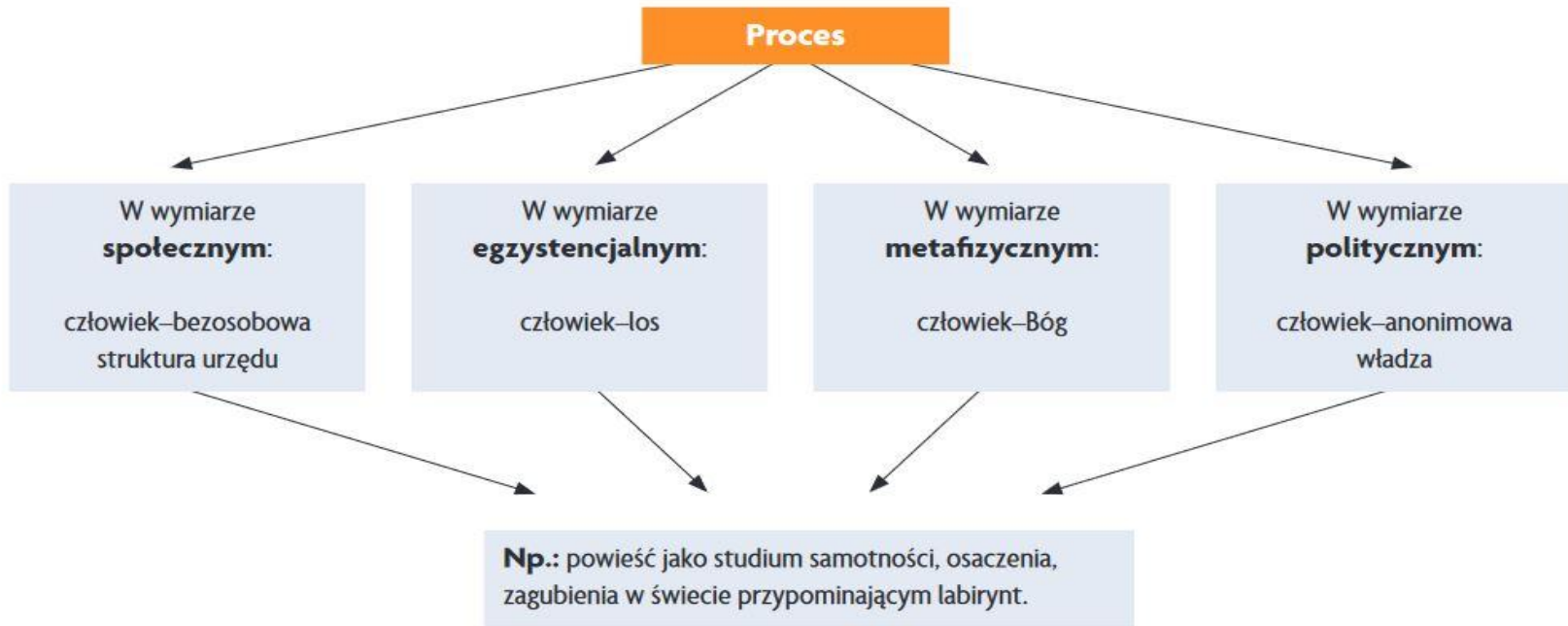

Scena śmierci Józefa K.

- Bohater widzi w oknie obcego człowieka i zastanawia się, czy jest to przyjaciel, czy dobry człowiek. Można go postrzegać jako symbol wszystkich ludzi, z którymi Józef K. nie umiał nawiązać głębszych relacji, wobec których miał oczekiwania, nie dając w zamian nic od siebie.
- Józef K. oczekuje od tego człowieka współczucia i pomocy, ale zdaje sobie sprawę, że te oczekiwania nie mogą się spełnić. Jeden z niewielu gestów bohatera „ku światu” ukazuje stracone lub niemożliwe do uzyskania szanse.
- Umiera zabity jak pies.

Proces jako powieść parabola – realia mają sens przenośny

- samotność,
- brak relacji międzyludzkich,
- wygnanie i brak tożsamości (bohater po prostu K. anonimowość, everyman)
- groza świata, tajemniczość, absurd

Sytuacja kafkowska

- bohater nie rozumie sytuacji, w jakiej się znalazł (nie potrafi jej rozpoznać, określić przyczyn swojego tragicznego położenia);
- sytuacja, w jakiej się znalazł, jest absurdalna (traktowane jako żart oskarżenie staje się koszmarem dla bohatera, który nie jest w stanie go racjonalnie wytłumaczyć);
- sytuacja przypomina koszmar (bohater czuje się niepewnie, jest zagrożony, wydaje mu się, że jest cały czas podglądany, podsłuchiwany itd.);
- rozpoznając sytuację, w jakiej się znalazł, z każdą chwilą czuje się jeszcze bardziej ograniczony przez anonimową siłę sądu

System totalitarny w „Procesie”

Jednostka nic nie znaczy, jest traktowana przedmiotowo, ubezwłasnowolniona, poniżona.	Aresztowanie Józefa K., prowadzenie go przez woźnego korytarzami sądu.
Człowiek rezygnuje z buntu, akceptuje reguły, poddaje się systemowi, dając zniewolić.	Józef K. poddaje się absurdowi sytuacji, nie walczy o prawdę.
Samokontrola społeczna oparta na inwigilacji, systemie donosicielstwa obywateli.	Adwokat wypytuje Leni o kupca Blocka.
Wszechobecność systemu, niezajomość ośrodka władzy, rządu ukrytej potęgi.	Sąd jest wszędzie, obejmuje przestrzeń prywatną – poddasza kamienic, mieszkania.
Opresyjny charakter systemu, prześladowania, terror, kary śmierci.	Śmierć Józefa K. – „jak psa”.
Świat jako doskonale zorganizowane więzienie – panoptikon – nieustanna inwigilacja.	Nieustanna kontrola nad życie Józefa K.

Historia odźwiernego

Czas	brak skonkretyzowanego czasu
Miejsce	ubogie realia
Sytuacja	bezowocne oczekiwanie na wejście do prawa
Odźwierny	jeden z wielu w hierarchii odźwiernych, potężny, nieprzekupny, władczy, obcy i nieznany, wrogi, dominujący nad wieśniakiem (opozycja wielkości), podporządkowany odźwiernym wyższej rangi
Wieśniak	prostolinijny (<i>człowiek ze wsi</i>), naiwny (<i>pyta, czy nie będzie mógł wejść później</i>), ciekawy (<i>schyla się człowiek, aby przez bramę zajrzeć do wnętrza</i>), zaskoczony i bezradny (<i>takich trudności nie spodziewał się</i>), idealista (<i>prawo powinno przecież każdemu i zawsze być dostępne</i>), cierpliwy (<i>siedzi dni i lata</i>), próbuje odmienić swą sytuację, chce wpłynąć na swój los (<i>robi wiele starań, by go wpuszczono</i>), szuka jego sensu (<i>zamęcza odźwiernego prośbami</i>), zdecydowany, konsekwentny w dążeniu do wiedzy, prawdy (<i>zużywa wszystko na przekupienie odźwiernego</i>), buntuje się przeciwko losowi (<i>przeklina swą nieszczęsną dolę głośno</i>), popada w apatię, bierność, jest słaby, uległy (<i>mruczy już tylko pod nosem</i>), podejmuje ostatnią desperacką próbę (<i>prosi pchły w jego futrzanym kołnierzu, by mu pomogły</i>), do końca dąży do poznania jego celu i sensu (<i>jest nienasycony</i>), w ostatnich chwilach życia szczególnie doznaje absurdu świata (<i>to wejście było przeznaczone tylko dla ciebie. Odchodzę teraz i zamykam je</i>).
Wniosek	Wieśniak jest uosobieniem każdego człowieka skazanego na życie, którego nie rozumie i nie może sam kształtować, podporządkowanego niepojętym siłom.

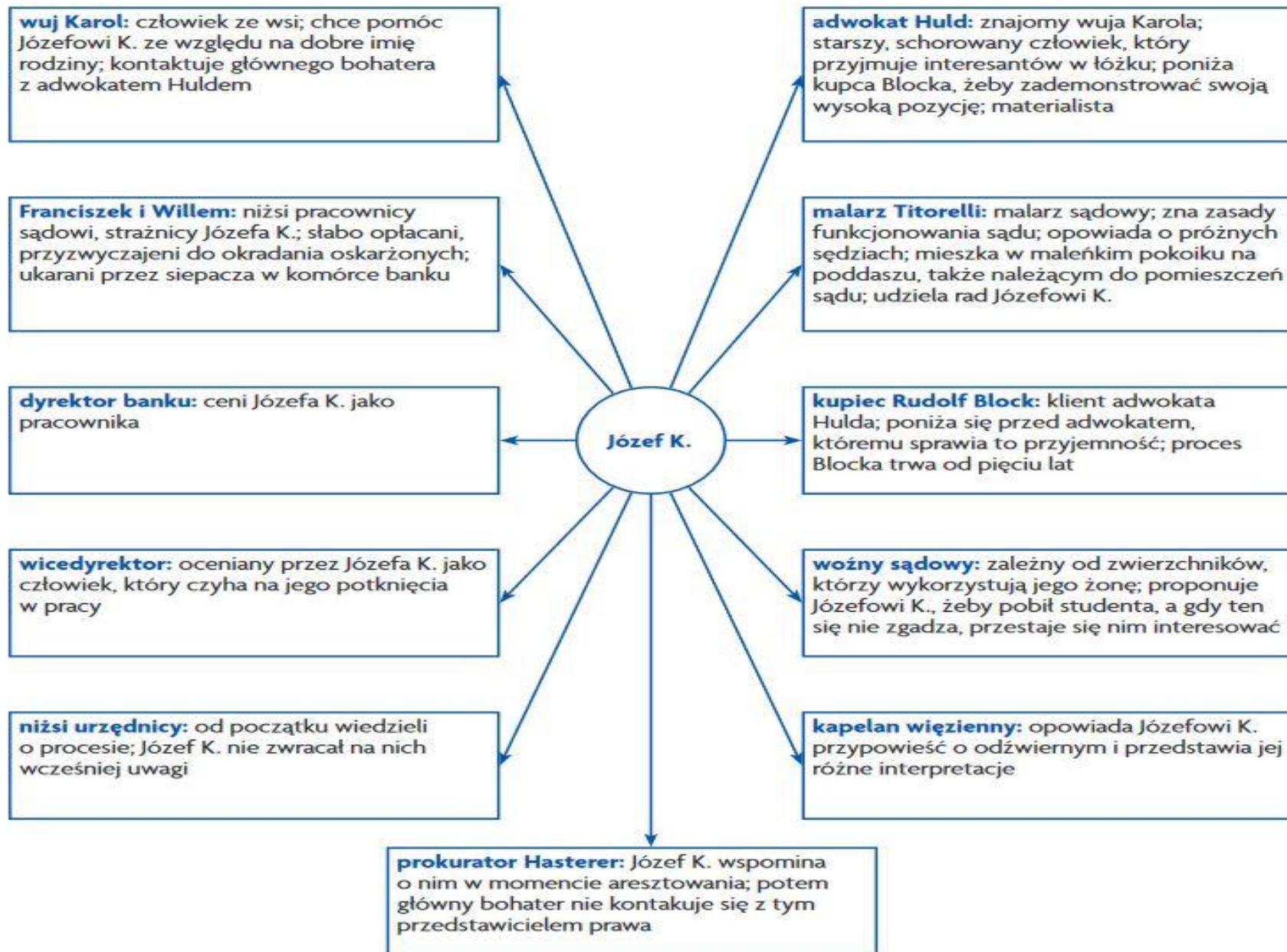
Jak odczytają Proces Franza Kafki przedstawiciele różnych profesji?

Jest to opowieść o człowieku, który...

Perspektywa interpretacyjna	Interpretacja	Rodzaj kontekstu
psycholog	...czuje się samotny, wyobcowany, jego idealistyczna postawa budzi zdziwienie otoczenia, nie zna miłości	psychologiczny
filozof	...usiłuje zrozumieć swój los, ma świadomość niemożności wyjaśnienia zagadek istnienia, czuje się pionkiem w grze nieznanymi siłami	egzystencjalny
ksiądz	...ma poczucie winy wynikające z grzechu pierworodnego, buntuje się przeciw ograniczoności ludzkiego umysłu, nie chce pogodzić się z myślą, że nie jest w stanie pojąć Boga i jego planów, musi zaakceptować swój los	metafizyczny
socjolog	...jest zagubiony w machinie biurokracji, w sieci nonsensownych przepisów, czuje się nieustannie inwigilowany, jest traktowany przedmiotowo przez władze, żyje w systemie totalitarnym	społeczno-polityczny

Obraz relacji Józefa K. z mężczyznami w świetle powieści F. Kafki

Obraz relacji Józefa K. z kobietami w świetle powieści F. Kafki

pani Anna Grubach: wynajmuje pokój Józefowi K., który pożyczył jej pieniądze; kobieta zachowuje się bardzo usłużnie wobec głównego bohatera

panna Bürstner: stenotypistka, sąsiadka Józefa K.; bohater nie zna jej imienia, ale próbuje ją uwieść i zabiega o wsparcie tej kobiety

Leni: pokojówka i pielęgniarka adwokata Hulda; podobają jej się oskarżenia; poucza Józefa K., żeby był bardziej pokorny, i błaga go, żeby nie rezygnował z usług adwokata; chce być kochanką Józefa K.

Elza: kelnerka w kawiarni; kochanka Józefa K., odwiedzana przez niego raz w tygodniu

Erna: córka wuja Józefa K.; 18-letnia gimnazjalistka przebywająca na pensji w tym samym mieście, w którym mieszka główny bohater; Józef K. nigdy nie odwiedził swej krewnej; dziewczyna natomiast powiadomiła ojca o jego procesie

żona woźnego sądowego: pracznia i sprzątacznia w sali rozpraw; kochanka sędziów; kobieta podoba się Józefowi K. (jest zazdrosny o jej relację ze studentem)

Józef K.

panna Montag: wytłumaczyła Józefowi K., że jej przyjaciółka, panna Bürstner, nie życzy sobie spotkania z nim; bohater zauważył, że panna Montag kuleje

Porównaj opinie na temat Kafki

- Jean-Paul Sartre(1905–1980; francuski pisarz, filozof, dziennikarz, laureat literackiej Nagrody Nobla w 1964 r.):

„O Kafce powiedziano już wszystko: że chciał opisać biurokrację, postęp swojej choroby, sytuację Żydów wschodnioeuropejskich, poszukiwanie niedostępnej transcendencji, świat łaski, gdy jej brak. Zgadza się to wszystko, ale ja myślę, że chciał opisać bycie człowiekiem. Czuliśmy jednak szczególnie, że podczas tego ciągle odbywającego się Procesu, który kończy się nagle i niedobrze i którego sędziowie są nieznani, że w tych daremnych wysiłkach oskarżonych, by poznać punkty oskarżenia, że w tej wolno konstytuującej się obronie, która obraca się przeciwko obrońcy, stając się zarzutem, że w tej absurdalnej rzeczywistości, którą bohaterowie przeżywają z gorliwością i do której klucze znajdują się gdzie indziej, zrozumieliśmy tę historię i rozpoznaliśmy siebie samych w niej”.

- Hermann Hesse(1877–1962; pisarz niemiecki, laureat literackiej Nagrody Nobla w 1946 r.):

„Opowiadania Kafki nie są rozprawami na temat problemów religijnych, metafizycznych czy moralnych, lecz utworami literackimi. Temu, kto potrafi naprawdę czytać jakiegoś pisarza, to znaczy bez pytań, bez oczekiwania intelektualnych czy moralnych rezultatów, będąc zwyczajnie gotowym przyjąć to, co daje twórca, jego utwory dostarczą swym językiem każdej odpowiedzi, jakiej tylko zażąda. Kafka nie ma nam nic do powiedzenia ani jako teolog, ani jako filozof, lecz wyłącznie jako pisarz. Za to, że jego wspaniałe dzieła stały się dziś modne, że czytają je ludzie, którzy nie potrafią i nie chcą przyjąć literatury, nie ponosi żadnej winy”¹.